



Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
The Journal of Social Sciences Institute
Sayı/Issue:38 – Sayfa / Page: 385-402
ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info
Geliş/Received: 15.10.2017 Kabul/Accepted: 30.11.2017

SADRAZAM TEVFİK PAŞA İMZASIYLA GELEN TELGRAFLAR ÜZERİNE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN MUKADDERATI VE HİLÂFET MESELESİ

THE İSSUE OF THE CALİPHATE AND THE FATE OF THE OTTOMAN EMPIRE ON THE TELEGRAPHS SİGNED BY GRAND VİZİER TEVFİK PASHA

Doç. Dr. M. Salih MERCAN
Bitlis Eren Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
msmercan@beu.edu.tr

Öz

Büyük Taarruz'un zaferle sona ermesi üzerine İtilâf Devletleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mütareke çağrısında bulundular. Türk Ordusu ile İngiliz işgal kuvvetleri arasında bazı gerginlikler yaşandıysa da görüşmeler 3 Ekim 1922'de Mudanya'da başladı. Mudanya Mütarekesi' ile Türk-Yunan çatışmasının sona erdirilmesi ve Doğu Trakya'nın kurtarılması gibi durumlar Türk tarafının lehine sonuçlar doğuracak gelişmeler olarak göze çarparken, İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Ancak Müttefik Devlet delegelerinin Mudanya Askerî Sözleşmesi'ne imzalarını koydukları anda, TBMM Hükümeti, hukukî hüviyet ve mevcudiyetini Müttefik Devletlere fiili ve resmî olarak onaylatmış bulunuyordu. Mudanya askerî sözleşmesi imzalandıktan sonra, açılacak olan barış konferansının yer ve zamanı konusunda taraflarca gerekli teşebbüs ve hazırlıklara başlanmıştı.

27 Ekim'de İtilâf Devletleri hem Ankara, hem de İstanbul hükümetlerini konferansa çağırırken, Ankara temsilci göndermeyi kabul etmekle birlikte, İstanbul hükümetine gönderilen çağrı nedeniyle İtilâf Devletleri'ni protesto ediyor bu davranışın, Mudanya Bırakışması'nın "özüne ve sözüne" aykırı olduğu görüşünü ileri sürerek, İstanbul Hükümeti konferansa katılırsa, bunun Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin katılmasını önleyebileceği uyarısında bulunuyordu.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa, Hükümet, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Telgraf, Konferans, Lozan.

Abstract

In the victory of the great offensive, the Entente Powers were present at the invitation of the Turkish Grand National Assembly. Although there were some tensions between the Turkish army and the British occupation forces, talks began on 3 October 1922 in Mudanya. While the developments such as the ending of the Turkish-Greek conflict and the liberation of the Eastern Thrace by the Mudanya Armistice multiplied in favor of the Turkish side as a result of their development, the Turkish sovereignty was not fully established in Istanbul and the Bosphorus. However, when the Allied delegates had signed the Mudanya Military Agreement, the Government of the Turkish Grand National Assembly had actually and officially ratified the legal identity and presence of the Allied Powers. After Mudanya signed the military contract, the parties undertook necessary preparations and preparations for the place and time of the peace conference to be opened.

On October 27, the alliance, while calling on both Ankara and Istanbul governments to attend the conference, agreed to send Ankara representatives, protesting against the entente states due to a call to the Istanbul government, arguing that this behavior is contrary to the " If the government participated in the conference, it could prevent the Grand National Assembly government from participating

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Tevfik Pasha, Government, Turkey Grand National Assembly, Telegraph, Conference, Lausanne.

Giriş

Filfen İtilâf Devletleri'nin denetiminde bulunan İstanbul'un, 16 Mart 1920'den itibaren resmen işgal edilmesi, Ankara'ya doğru bir aydın ve subay göçünün başlamasına ve yeni bir meclisin toplanmasına ortam hazırlamıştır. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli genelgesi doğrultusunda yapılan seçimler sonucunda, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM, ilk günden itibaren üç ayrı kulvarda ciddi ve çetin bir mücadeleye girişmiştir. Bu mücadelelerin en önemlisi işgalci güçlere karşı verilen askerî ve siyasî mücadeledir. Diğerleri İstanbul Hükümeti'ne, bu hükümet yanlısı kişi ve gruplara karşı verilen mücadeledir. Üçüncüsü ise Meclisin içindeki mücadeledir. Meclis içindeki farklı görüş ve yaklaşımlar sonucu ortaya çıkan gruplar arasındaki mücadele, özellikle 1921 yılından sonra şiddetlenmiştir. 10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti ile İtilâf Devletleri arasında Sevr Antlaşması imzalanmıştır. Farklı mekân ve zamanlarda yürütülen bu üç mücadele, Millî Mücadele'nin ayrılmaz bir parçası olmuştur. TBMM gerek Millî Mücadele'yi başarıya ulaştırmak, gerekse kendisini dünyaya kabul ettirmek için, hem askerî

yönden hem de diplomatik yönden faaliyetlerde bulunmuştur. Hemen her askerî zafer, arkasında bir diplomatik zafer getirmiştir. (Ertan, 2013: 63).

TBMM Hükümeti, Türkiye meselesini barışçı yollardan hal-letmenin mümkün olup olmadığını tespit etmek ve kan dökülmeden bir barış yapmanın yollarını araştırmak üzere son bir kez daha İtilâf Devletleri nezdinde bir girişim yapmanın doğru olacağını kararlaştırdı ve bu sebeple İçişleri Bakanı Ali Fethi (Okyar) Bey’i, Avrupa’ya gönderdi. Fethi Bey, 23 Temmuz 1922’de Fransa Başbakanı Poincare ile görüştü ve aynı gün gazetecilere, “Zafer kazanabiliriz. Fakat kan dökülmesini istemiyoruz” dedi. Fethi Bey, Paris’teki temaslarının ardından Londra’ya geçtiyse de, ne Balfour ne de Lord Curzon kendisine randevu vermedi. Sadece 4 Ağustos 1922’de Foreign Office’de Vansittart’la görüşebildi ve o da Ali Fethi Bey’e,” İngiltere şimdi müzakerelere istemiyor” demekle yetindi. (Ozsoy, 2007: 388).

Avrupa’daki temasları hakkında TBMM’ye bilgi vermek üzere bir rapor hazırlayan Ali Fethi Bey, “Milli maksatlarımızın sağlanması ancak askerî faaliyetlerle mümkün olabilecektir. Başka tetkikatı yoktur” dedi ve tek çıkar yolun Yunanlıları, Anadolu’da silah yoluyla atmak olduğunu ifade etti. Avrupa’da bulunan diğer Türk yetkililerinin değerlendirmeleri de Fethi Bey’in mütalaalarıyla aynıydı ve bu safhadan sonra askerî çözümden başka herhangi bir alternatifin bulunmadığını belirtiyorlardı. 4 Ağustosta, Mustafa Kemal Paşa da komutanlarla yaptığı görüşmelerin sonucunu ve Türk Ordusu’nun taarruza hazır olduğu yolundaki mütalaalarını hükümete sundu. Çünkü gerek İngiltere Başbakanı’nın açıklamaları, gerekse de Ali Fethi Bey’in, Londra’da maruz kaldığı muamele bu işin silah yoluyla çözümlenmesinden başka yol kalmadığının açık bir göstergesi olmuştu. (Ozsoy, 2007: 388-89).

Türk Ordusu 26 Ağustos sabahı Büyük Taarruz diye anılan saldırıya başladı. Yunanlılar 30 Ağustos’ta Dumlupınar’da ağır yenilgiye uğradı, askerinin yarısı öldü ya da tutsak düştü. Binlerce Yunan askeri İzmir’e doğru kaçarken Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül’de Türk Ordusu’na en ünlü emri verdi: “Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” (Shav-Ezel Kural Shav, 2000: 413).

Kuruluşa Doğru

Büyük taarruzun zaferle sona ermesi üzerine İtilâf Devletleri TBMM’ye mütareke çağrısında bulundular. Türk Ordusu ile İngiliz işgal kuvvetleri arasında bazı gerginlikler yaşandıysa da görüşmeler 3 Ekim 1922’de Mudanya’da başladı. Mudanya Mütarekesi ile Türk-Yunan çatışmasının sona erdirilmesi ve Doğu Trakya’nın kurtarılması

gibi gelişmeler Türk tarafının lehine sonuçlar doğuracak gelişmeler olarak göze çarparken, İstanbul ve Boğazlarda Türk egemenliği tam anlamıyla kurulamamıştır. Bu durum Mudanya Mütarekesi'nin zayıf halkalarından bir kısmı olarak değerlendirilebilir. Ancak Trakya'yı anavatana bağlayan Mudanya Askerî Sözleşmesi'nin özel cephesinden birisi, Ankara Hükümeti'nin milli zaferle kudretindeki dinamizmi bütün dünyaya ispat etmiş olması ve TBMM Hükümeti'ni Müttefik Devletler'e fiilî ve resmî olarak onaylatmış bulunmasıydı. Mudanya Askerî Sözleşme'si imzalandıktan sonra, açılacak olan barış konferansının yer ve zamanı konusunda taraflarca gerekli teşebbüs ve hazırlıklara başlanmıştı. (Tüzel, 1969: 89)

Düşman işgalinden kurtulurken uğradığı feci suikastlarla yer yer yanıp kül olan memleketin, çeşitli ihtiyaçlarını acilen temin ile ve her tarafta idareyi yeni baştan tesisi suretiyle halkı, tabii hayatın huzur sükûnuna bir an evvel kavuşturması gerekiyordu. Yaklaşan sulh müzakereleri esnasında müdafaa edilecek esasların tespitinde son hazırlıkları da tamamlamakla meşgul olan TBMM ve İcra Heyeti, 28 Ekim 1922'de İtilâf Devletleri tarafından bu müzakereleri 13 Kasım'da Lozan'da açmak için mümessiller göndermeye davet edildi. Fakat İtilâf Devletleri Ankara'nın artık tanımadığı ve gerçekten vücudunun bir hükmü kalmamış olan İstanbul'daki eski hükümeti de, aynı zamanda davet etmişlerdi. (Tüzel, 1969: 108).

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Büyük Millet Meclisi yönetimiyle birlikte İstanbul hükümetini de konferansa katılmaya çağırılması görüşünde direniyordu. Curzon'un bu tutum ve davranışı, Fransa Devlet Başkanı Raymond Poincare tarafından destekleniyor, ama Poincare, daha sonra bu konuda fikrini değiştiriyordu. Böylece Curzon yetkileri İstanbul'un surlarını aşmayan Tevfik Paşa hükümetinin mezarını kazmış oluyordu. Çünkü 27 Ekim'de Bağlaşıklar, hem Ankara, hem de İstanbul hükümetlerini konferansa çağırırken, Ankara temsilci göndermeyi kabul etmekle birlikte, İstanbul Hükümeti'ne gönderilen çağrı nedeniyle İtilâf devletlerini protesto ediyor, bu davranışın, Mudanya Bırakışması'nın “özüne ve sözüne” aykırı olduğu görüşünü ileri sürerek, İstanbul Hükümeti konferansa katılırsa, bunun Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin katılmasını önleyebileceği uyarısında bulunuyordu (Orbay, 2005: 526). Bu uyarıya rağmen yukarıda belirtildiği gibi Curzon'un direnmesi sonucu, İstanbul Hükümeti'ne de yapılan konferansa katılma çağrısı üzerine, Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ve TBMM Başkanlığı'na ayrı ayrı telgraf göndermek suretiyle konferansa ortak temsil edilecek bir şekilde katılma çağrısında bulundu. Bu çağrıya Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği menfî cevap yanında, Büyük Millet Meclisi'nde oldukça büyük bir

çalkantıya sebep oldu. Meclis başkanlığına gönderilen telgrafın yansımaları aşağıda safhalar halinde verilmiştir.

Sadrızam Tefvik Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf nedeniyle, Mustafa Kemal Paşa TBMM'de 30.10.1922'de konuyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

İlk olarak Tefvik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiştir (TBMM ZC. I/24 İ:129: 268). Bu telgrafta İtilâf Devletleri'nin her iki tarafı da davet etmesinden bahsedilmiş ve İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti temsilcilerinin bir araya gelerek konuyu evvela kendi aralarında tartışmaları gerektiği üzerinde durulmuştur (TBMM ZC. I/24 İ:129: 268).

Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği cevap gayet net ve açıktır. Türkiye Devleti'nin aleyhinde her türlü teşebbüsü daima nazarı dikkatte tutan TBMM Hükümeti'nin mukabil tedbirleri düşündüğünü ifade eden Mustafa Kemal Türkiye Devleti'nin ancak TBMM Hükümeti tarafından temsil edileceğini bildirmiştir (TBMM ZC. I/24 İ:129: 270).

Sadrızam Tefvik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafın bir benzerini de TBMM'ye göndermiştir. O bu defa Ankara Hükümeti milletvekilleri ile temasa geçerek konunun etraflıca müzakere edilmesini istiyordu. Avrupalı devletlerin ikilik çıkarmak istemesine karşın böyle bir durumun asla söz konusu olmadığını söyleyen Tefvik Paşa ufak bir muhalefetin bile olamayacağını dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya da bildirdiği gibi Ankara'dan konuyu müzakere etmek amacıyla bir temsilcinin gönderilmesini istedi. Ankara bu teklifi kabul etmediği takdirde kendi cenahlarından Ziya Paşa'nın istenildiği zaman Ankara'ya gönderilebileceğini beyan etti (TBMM ZC. I/24 İ:129: 270).

Sadrızam Tefvik Paşa'nın telgrafı okunduktan sonra birçok milletvekili söz alarak konu hakkında görüşlerini açıklamışlardır. Vekiller özetle şu konulara değinmişlerdir: TBMM milletinin mukadderatını düşünür. Milletın mukadderatını temsil edecek ve Türk milletinin hakkını kabul edecek bir Meclise ya iştirak eder yahut etmez. Bu noktayı meclis, Tefvik Paşa'dan sormuyor. “Eğer Büyük Millet Meclisi bu konferansa iştirak etmezse cihan sulhu yapılamayacaktır. Bundan Türkiye Büyük Millet Meclisi mesul olacaktır” diyor. Okunan telgraflar ve yapılan açıklamalar üzerine Kâzım Karabekir Paşa, söz alarak şöyle söylemişti: İstiklal Harbi iki yıl önce kazanılacaktı. Ancak Ferid Paşa'nın, yurdun en ücra köşesine ve askerî birlikler arasına dahi fesat tohumları ekmeye çalışması nedeniyle ülke çok zorluk çekmiştir. Ferid Paşa ve Tefvik Paşa hükümetleri birer kukla ve kara-göz hükümetleridir. “Babiâli'nin konferansa katılmaması İslâm acunu

içinde büyük yankı uyandıracaktır” diyor. Oysa ben Kurtuluş Savaşı esnasında mütemediyen bu İslâm kuvvetlerine karşı mücadele ettim. Benim yanımda ise şarkın İslâm halkı duruyordu (TBMM ZC. I/24 İ:129: 280). Bu kadar felaketli günler geçirdikten sonra, onların telgraflarının hâlâ bir kâbus gibi millet üzerine çöken bu zulümlerini, sessiz sedasız bırakmamalı, onların hiç olduğunu bütün İslâm âlemine göstermeli ve katiyen sulh mahalline bunların ayaklarını attırmamaya çalışmalıyız (TBMM ZC. I/24 İ:129: 291).

Şehit ve gaziler ise vaziyet hakkında “Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk toplantısında, Misak-ı Millî ile beraber ilân ettiği beyanname de âlemi İslâm’a karşı İslâm alemdarlığını terk etmediğini ve Hilâfetin esarete olduğunu, esaretten kurtarılması için her çareye başvurulacağını, kâinata karşı ilân ettiğini acaba bu zat okumadı mı? Ankara’da Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır ve bu Meclisi Türkiye’nin yegâne mümessilidir. Çünkü tarihimiz bize mütarekeden sonra gösterdi ki; artık millet hükümdarla değil, kendi hayat hakkını ve kan bedeli ile aldığı hukuk sayesinde yaşıyor” demişlerdi. Mondros Mütarekesi’nin imza edildiği sıralar Kabine Reisi olan Ferid Paşa’nın, ayrıca memleketine ve milletine karşı Avrupalılarla akdettiği Sevr Muahedesi’ni tasdik ettikten sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne böyle bir telgraf yazmasının kabul edilecek bir husus olmadığı meclis konuşmalarında açıkça ifade edilmiştir.

Hilâfet makamının esarete olduğu, bu makamı ancak TBMM’nin muhafaza edebileceği, saltanatın tarihe karıştığı ve milletin doğrudan doğruya kendi saltanatını tanıdığı, belirtilmiştir.

Meclisteki konuşmalardan sonra saltanat ve hilâfet konusunda birçok önerge verilmiştir. Konunun meclise yansması durumunun daha iyi anlaşılması için, bu önergelerden bazılarına değinmekte fayda vardır. Lazistan mebusu Osman Bey Tefik Paşa’dan gelen telgrafi değerlendirerek İstanbul Hükümeti’nin İslâm dünyası hakkında kaygıya düşmemesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre bu telgraf hiçbir şekilde dikkate alınmamalıdır. Türkiye’yi ancak TBMM temsil edebilir. Bu hususta bir an evvel ruznameci müzakerelere geçilmesi gerekir (TBMM ZC. I/24 İ:129: 291).

İstanbul Mebusu Neşet Bey, derhal bir İstiklâl Mahkemesi’nin teşkiliyle İstanbul’da kendilerine Heyeti Vükelâ namı veren şahıslarla fuzulî olarak millet namına söz söylemek ve harekâta bulunmak isteyenler hakkında cezaî işlem uygulanmasını teklif etmiştir (TBMM ZC. I/24 İ:129: 291). Mebus Ertuğrul Necib Bey ise İstanbul Hükümeti’nin bu işe karışmaması gerektiğine dair bir telgraf yazılıp hemen gönderilmelidir demiştir (TBMM ZC. I/24 İ:129: 292).

Bu hususta Adana Milletvekili Zekâi Bey, Türk halkının bundan böyle kendi göbek bağıını kendisinin keseceğini söylemiştir. İstanbul Hükümeti'nin böyle bir teklifte bulunmasının ise resmen hıyanet-i vataniye olduğunu aktarmıştır (TBMM ZC. I/24 İ:129: 292).

Burdur Mebusu İsmail Suphi Soysal'a göre de Babiâli adında İstanbul'da ne bir devlet ve ne de bir hükümet vardır. Bu hükümet tarihe karışmıştır. Türkiye'nin Misak-ı Millî hudutları dâhilindeki yegâne mümessili meşru Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir ve bu meclis mevcut iken Sulh Konferansı'na gitmeye kalkışmak Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun ahkâmına uygun bir suç olduğundan cürmün faileri şiddetli bir şekilde cezalandırılmalıdır (TBMM ZC. I/24 İ:129: 293).

Yukarıda özet olarak verilen milletvekili takrirlerinin en önemli neticesi Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderatını belirleyecek olan gelişmedir. Nitekim görüşmeler sonucunda Saltanat kaldırılacak, hilâfet makamı da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin belirleyeceği esaslar dâhilinde Osmanlı Hanedanı üyelerinden, ilim ve irfan sahibi bir zata tevdi edilecektir. Seçilmesi karar altına alınacaktır. Bu arada Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey'le 78 arkadaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini, yeni Türkiye Hükümeti'nin onun vârisi bulunduğunu ve Makam-ı Hilâfet'in esaretten kurtarılması konusunu içeren bir takrir vermişlerdir. Verilen bu önemli takrir aşağıda belirtilmiştir.

Birkaç asırdır Saray ve Babiâli'nin cehalet ve sefahati yüzünden Devlet ve millet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet kurtuluşa ermiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hakikî mirasçısı olan Türk Milleti, Anadolu'da hem hariç düşmanlarına karşı kıyam etmiş hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine hareket etmiş olan Saray ve Babiâli aleyhine mücadeleye atılmıştır. Türk Milleti, Saray ve Babiâli'nin hıyanetini gördüğü zaman Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nu çıkararak birinci maddesinde hâkimiyeti Padişah'tan alıp bizzat millete vermiştir. Başka bir madde ile de harp ilânı, sulh akdi gibi bütün hukuku hükümraniyi milletin nefsinde toplamıştır. Bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru ve gayri ecnebi kuvvete malik olmayıp zelil bir haldedir.

Millet otokrat bir hükümetin, saray halkı ve efradının sefahati yerine; asıl halk kitlesinin ve köylünün hukukunu himaye ve saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idaresini tesis etmiştir. Hal böyleyken İstanbul'da düşmanlar ile oturup kalkmış olanların halen hukuku hilâfet ve saltanat ve hukuku hanedandan bahsetmeleri hayret verici bir durumdur. Tevfik Paşa'nın telgrafı kadar garip ve acayip ve hilafî-

na vaka bir vesika tarihte nadir görülmüş şeylerdendir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 293-294).

Verilen ve okunan bu taktir üzerine, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey söz alarak, Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının tekliflerinin bir kanun teklifi mahiyetinde olup bu teklifin Dâhiliye Encümeni'ne havale edilmesi gerektiğini söylemiştir (TBMM ZC. I/24 İ:129: 284).

Meclis oturumunu yöneten Reis Gazi Mustafa Kemal Paşa, konuyla ilgili verilen taktirleri şu şekilde özetlemiştir: Birçok taktir, telgrafnameyi yazan milletvekilleri ve ahali, davet telgrafını gönderenin mensup olduğu, heyetin cezalandırılmasını istemektedir. Diğer bir takım taktirlerde de, telgrafa vereceğimiz cevapta, vaziyetlerinin gayrimeşru olduğunu söyleyerek ihtarda bulunalım ve bu gibi teşebbüslerde bulunmaları gerektiğini ifade edelim denmektedir. En nihayet Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının taktiri önemli konuları içermektedir. Bu taktirde Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ererek onun yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kaim olduğuna, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile hukuku hükümlerle milletın nefsine verildiğinden İstanbul'daki Padişahlığın yok olduğuna, İstanbul'da meşru bir hükümet tanınmadığını ve Hâlifelik makamının esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtarılacağına dair hususları ihtiva etmektedir. Bu özlü konuşma üzerine Rıza Nur Bey ve arkadaşlarının taktirinin oylamaya sunulması kararlaştırılmıştır. Yapılan oylama sonucunda 132 beyaz (evet), 2 yeşil (çekimsiz), 2'de kırmızı (ret) olmak üzere 136 kişi oy kullanmıştır. Ancak teklifin kabul edilebilmesi için 25 oya ihtiyaç duyulduğundan işlem tamamlanamamış ve görüşmelerin 01.11.1338/1922'de yapılacak oturumda ele alınması kararlaştırılmıştır (TBMM ZC. I/24 İ:129: 296-297).

01.11.1338/1922 Çarşamba günü toplanan Büyük Millet Meclisi'nin ilk görüştüğü konu; Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey ile arkadaşlarının; Hilâfetin Hanedanı Al-i Osman'a ait olduğuna ve halifenin bu hanedandan Büyük Millet Meclisince seçileceğine dair karardır. Diğer bir konu ise taktire 6'ncı maddenin eklenmesi hususunda Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu taktirdir. Avni Bey'in taktiri şu hususlar üzeredir: Misak-ı Millî hudutları dâhilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nden başka Hükümet şekli tanınmaz. 16 Mart 1336/1920 tarihinden itibaren İstanbul'daki Hükümet yok hükmündedir. Hilâfet, Türkiye Devleti'ne ve Hanedan-ı Âli Osman'a ait olup halifelige bu hanedanın ilmen ve ahlâken meziyetleri olan bir kişi seçilecektir.

Yukarıda belirtildiği üzere iki taktir birleştirilerek görüşülmesine başlanmadan önce Mustafa Kemal Paşa, gelen telgraflar ve veri-

len takrirler hakkında söz alarak konuşma yapmıştır (TBMM ZC. I/24 İ:129: 305). Bu konuşmasında, Türk-İslâm tarihinde geçen olaylardan örnekler vererek hilâfetin saltanattan ayrılabilceğini savunan geniş açıklamalarda bulunmuştur (Tüzel, 1969: 111).

Mustafa Kemal Paşa'ya göre Tevfik Paşa'nın bu telgrafi gizli olarak göndermesi bile suç teşkil etmektedir. Bu telgrafnâme yazan zihniyet istiklâli imhaya çalışan düşmanlara karşı mukaddes dâvayı müdafaada fiilen ve hukuken muvaffakiyetlere erişen millî hükümeti zayıflatmak arzusundadır. Bu telgraf mana ve mantığa sığmayacak kadar kötü bir muhteviyata sahiptir.

Esasen Mustafa Kemal Paşa'nın da bir takım maksatları vardı ki O, saltanatın kaldırılması gerektiğinin kuvvetli savunucusuydu. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi hilâfetin saltanattan ayrılabilceğini söyleyerek laikleşme yolunda bir bakıma ilk adımı atmış oluyordu. Ancak saltanatın kaldırılması fikrine vekillerin büyük bir çoğunluğunun kani olması gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa bu amaçla yaptığı uzun konuşmada İslâm tarihinden de örnekler vererek alt yapıyı hazırlamıştır. Bu konuşma ana hatlarıyla şöyledir:

Türkiye halkı Hâkimiyet-i Milliyesi'ni, Saltanatı Milliyesi'ni üç seneden beri kendi elinde bulundurarak mukaddes dâvayı müdafa etmektedir. Bu hakikatin tecellisi, bir bâtılın ortaya çıkarılmasına sebep oldu. Bu bâtıl, gayrimeşru, gayrimakul olan şey, bir milletin hukuğu hâkimiyet ve saltanatının bir şahıs uhdesinde temsil edilmesine müsaade edilmesiydi. Bu nokta üzerinde bütün milletin ve milletvekillerinin kararlarını, birçok defalar, arkadaşlarımızın muhtelif vesilelerle ifade etmiş olmalarına rağmen ben de bir arkadaşınız sıfatıyla bu kürsüden aynı şeyi tekrar edeceğim. Beni beş on dakika daha dinlemek lütfunda bulunmanızı rica ediyorum.

Arkadaşlar! Hakikati öğrenmek için hep beraber Türk tarihi ve İslâm tarihini kısa ve seri bir şekilde gözden geçirelim. İçinde bulunduğumuz beşerî dünyada en az yüz milyonu aşkın Türk nüfusu ve bu nüfusun da tarih sahasında büyük bir önemi vardır. (TBMM ZC. I/24 İ:130: 305). Bu derinliği isterseniz iki şekilde ölçelim. Birincisi tarih öncesine ait durumdur. Buna göre Türk Milleti'nin cediti olan Türk, Nuh Aleyhisselâm'ın Oğlu Yafes'in oğlu olan zattır. Belki bununla ilgili bilgiler henüz tam netliğe kavuşmamıştır. Ancak kesin olarak beyan edilebilir ki Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti ecdadımız olan Türk Milletinin teşkil eylediği bir devlettir.

Yine malûmdur ki; dünyada yüz milyonluk bir Arap kitlesi vardır ve bunların Asyaî olan yoğun bir kısmı Ceziretularapta mevcuttur. Mazharı nübüvvet ve resalet olan Fahri âlem Efendimiz bu kitleli Arap içinde, Mekke'de dünyaya gelmiş bir vücudu mübarek idi.

Allah birdir, büyüktür. İnsanlar iki sınıfta, iki devrede mütalâa olunabilir. İlk devir, beşeriyetin cömertlik ve yiğitlik devridir. İkinci devir, beşeriyetin rüş ve kemal devridir. Beşeriyet birinci devrede tıpkı bir çocuk bir genç gibi yakından ve maddi vasıtalarla kendisiyle iştigal edilmeyi lüzumlu görür. Allah onlara Hz. Adem Aleyhis-selâm'dan itibaren mazbut, gayri mazbut ve sonsuz denecek kadar çok Nebiler Peygamberler ve Resuller göndermiştir. Fakat Peygamberimiz vasıtasıyla dinî hakikatleri gönderdikten sonra artık beşeriyetle temasta bulunmaya lüzum görmemiştir. Beşeriyetin idrak derecesi ile her türlü ilme vasıl olduğunu kabul buyurmuştur Son Peygamberimiz olan Muhammed Mustafa (sav) 1394 sene evvel Rebiyülevvel ayının 12'nci Pazartesi gecesı sabaha doğru tan yeri ağarırken doğdu, gün doğmadan... Bugün o gündür. İnşallah bu hayırlı tesadüftür. Hazreti Muhammed (sav) cesaret ve gençlik günlerini geçirmiş (TBMM ZC. I/24 İ:130: 306) fakat henüz Peygamber olmamıştı. Yüzü nurânî sözü ruhânî, reşit ve niyette bibedel, sözünde sadık ve halim ve mürüvvetçe saire faik olan Muhammed Mustafa (sav), evvelâ kabilesi içinde Muhammedü'l-emin oldu. Muhammed Mustafa (sav) Peygamber olmadan evvel kavminin muhabbetine, hürmetine, itimadına mazhar oldu. Ondandı sonra ancak kırk yaşında Nübüvvet ve kırk üç yaşında Risalet geldi. Fahri Âlem Efendimiz sonsuz tehlikeler içinde, bipayan mihnetler ve meşakkatler karşısında 20 sene çalıştı ve İslâmî dinini tesise ait peygamberlik vazifesini ifaya muvaffak olduktandı sonra bekâ âlemine göçtü.

Bütün Müslümanlar ve bilhassa Ashab-ı Güzin çokça gözyaşları döktüler. Fakat bunun bir faydası olmayacağını anlayan fetanet erbabı Peygamber'in arkasından ağlamak değil, ümmetin geleceği için tedbir almak kanaatiyle toplandılar. Resulü Ekrem'e halife olacak bir Emîr seçimi mevzuubahis edildi. Hz. Peygamber (sav) yoldaşı olan Hz. Ebubekir'den şahsen çok hoşlanırdı ve Ebubekir'in kendisine halef olmasının muvafık olacağını muhtelif tarzlarda işaret dahi buyurmuşlardı. Buna nazaran toplanıp resmen bir intihap yapmaktan başka bir iş kalmamış olduğuna hükmolunabilirdi. Hâlbuki bu o kadar basit olmadı. Bilâkis mesele çok müzakerelere, çok münakaşalara ve çok esaslı ihtilâflara maruz kaldı. Emîr seçiminde mühim olarak üç muhtelif noktai nazar üzerinde duruldu. Bu noktai nazarlardan birisi; Hilâfet makamına lâzım olan kudret ve kifayetin kabullenilmesi idi.

Buna nazaran Hilâfet makamı kuvvetli, nüfuzlu ve en reşit kavmin olacaktır (TBMM ZC. I/24 İ:130: 306).

İkinci noktai nazar, o güne kadar İslâm'a hizmet eden kavmin hilâfete müstahak addedilmesi idi. Bu, Ensar'ın görüşüydü. Üçüncü fikir ise akrabalarından birisinin hâlife olmasıydı. Bu da Haşimîlerin düşüncesi idi. Nihayetinde fetretin önüne geçmek lüzumuna kani olan Hz. Ömer'in tesiriyle Hz. Ebubekir'e biat olundu. Görülüyor ki ilk halifenin seçiminde şahsi tesir, tespiti şekillendirmiştir.

Efendiler bu muhalefet ve münakaşanın yersiz olduğunu zannetmeyelim. Hakikaten emri hilâfet, milleti İslâmiye'ce en büyük maslahattır. Çünkü hilâfeti nebeviye, ehli İslâm arasında rabıta olan ve ehli İslâm'ın kelime-i vahide üzere içtimalarını temin eden bir emarettir. Emaret ise, Cenabı Hakkın bir sır ve hikmetidir ki; teessüsü, daima kuvvet şartına bağlıdır. Allah'ın âdeti bu şekilde carî olagelmıştır. Buna nazaran yukarda izah ettiğim üç muhtelif noktai nazardan birincisinin diğer hususlara galip olması tabiidir ve Hz. Ebubekir'in Makam-ı Hilâfete gelmesi isabet olmuştur. İşte bu suretle, saadet zamanından sonra hilâfet unvanıyla bir emareti İslâmiye teşekkül etti. Fakat Peygamber'in vefatıyla derhal her tarafta irtidad, irtica ve isyan başladı. Hz. Ebubekir bunları bertaraf etti. Vaziyete hâkim oldu. Bir taraftan da İslâm hududunu genişletti. O, son demlerine yaklaşınca kendi intihabındaki müşkülâtı hatırladı ve Hz. Ömer'i vasiyetname ile bizzat intihap ve millete takdim etti.

Hz. Ömer'in hilâfet zamanında İslâm memleketi fevkalâde denecek derecede süratle genişledi, servet çoğaldı. Lakin Hz. Ömer tahattur ediyordu ki; Resulü Ekrem, ashabına "Ümmetim düşmanlarına galebe edecek, Mekke, Yemen, Kudüs ve Şam'ı fethedecek, Kısra ve Kayser'in hazinelerini taksim eyleyecektir. Fakat ondan sonra aralarında fitne ve ihtilâl ve nefsanîyetler ortaya çıkacaktır" demişti. (TBMM ZC. I/24 İ:130: 307).

Toprakların genişlemesi ile her yerde adaleti temin etmek müşkül olmuştu. Hz. Ömer bunu idrak ediyor, sıkılıyor ve Allah'ına yalvararak "Ya Rab. Ruhumu kabzet" diyordu. Hz. Ömer bir gün ağlarken sebebi soruldu. «Nasıl ağlamayayım; Fırat kenarında bir oğlak zayı olsa korkarım ki, Ömer'den sorulur» diye cevap verdi. Evet; Hz. Ömer artık hilâfet unvanının bir devlet idaresine yetersiz olduğunu, bir zatın kendi faziletinde, kendi kudretinde ve hatta kendi mehabetinde olsa dahi bir devletin idaresine kafi gelmediğini bütün manasıyla idrak etmişti (TBMM ZC. I/24 İ:130: 308).

Hatta bu endişe ile idi ki Ömer kendinden sonra artık bir halife düşünemez oldu. Kendisine oğlunu tavsiye ettikleri zaman "bir haneden bir kurban yetişir" dedi. Abdurrahman b. Avf'ı çağırdı: "Ben

seni veliâht eylemek istiyorum” dedi. O da; “Bana kabul et diye rey ve nasihat eyler misin?” dediğinde Hz. Ömer : “Edemem” dedi. Abdurrahman, “Vallahi ben de ebediyen bu işe giremem” dedi. En nihayet Ömer, en makul noktaya temas etti. Emarret, devlet ve millet işini meşverete havale etti. Ömer’den sonra ashâbı şûra ve bütün halk mes-cidi tika basa doldurdu ve orada ümmetin idaresini seçtikleri bir halifeve tevdi ettiler. Hz. Osman, hâlife oldu. Fakat İslâm memleketinin her tarafında hoşnutsuzluk baş gösterdi. Zavallı Hz. Osman, âciz ve naçiz bir vaziyete düştü. O kadar ki Şam Valisi Muaviye, onun hayatını muhafaza etmek için himayesine davet etti. Her tarafta isyan eden muhtelif mıntıklar Medine’de evinin içinde Hz. Osman’ı muhasaraya aldı ve zevcesinin yanında şehit ettiler. Birçok gürültülü ve kanlı vakadan sonra Hz. Ali hilâfet makamına getirildi.

Muaviye, Hazreti Ali’nin hilâfetini tanımıyor ve bilâkis onu Hz. Osman’ın katli ile itham eyliyordu. Halife, mızraklarına Mushaf-ı Şerife geçirilmiş Emevî ordusunun karşısında muharebeyi bırakmaya mecbur oldu. Zorunlu olarak iki taraf hakemlerinin vereceği hükme tabi olacağına söz verdi. Muaviye’nin murahhası Amr b. As ile Hz. Ali’nin murahhası Ebu Musa el-Eş’ari tahkimnâmeyi tanzim için karşı karşıya geldikleri zaman, Hz. Ali hazır bulunuyordu. “Emîrül-mü’minîn Ali ile Muaviye arasında tahkimnâmedir” diye yazılan cümleye derhal Muaviye’nin murahhası itiraz etti ve dedi ki; o Emîrül-mü’minîn kelimesini oradan kaldır. Sen yalnız emrinde bulunanların Emîri olabilirsin. Şam ahalisinin Emîri değilsin. Hz. Ali, isminin başındaki sıfatının kaldırılmasına muvafakat etti. Bundan sonra iki taraf murahhasının yekdiğerine karşı kullandığı hile, cümlece malûmdur. Bunda muvaffak olan Amr b. As Muaviye’ye hilâfetini müjdeledi. Diğerk taraftan Hz. Ali de hakemlerin hükmüne sadık kalacağına söz verdiği halde biraz tereddüdü müteakip hilâfete devam etti. Görülüyor ki; Resulûllah’ın vefatından yirmi beş sene sonra âlemi İslâmiyet içinde, İslâm’ın en büyük zevatından ikisi karşı karşıya iddiayı hilâfetle arkalarından sürükledikleri, aynı din ve aynı ırktaki insanları kanlar içinde bırakmakta beis görmediler. En nihayet, hilesinde muvaffak olanı, saf ve nezih olanını mağlûp ve evlâdını mahv-ü perişan eyledi.

Emevî saltanatı, büyük istilâlar yapmakla beraber ancak doksan seneyi doldurabilmiş ve yerine başka isimde bir devlet tesis edilmişti. Bu devlete Abbasîler ve yöneticilerine de hâlife derlerdi. Merkezi faaliyeti Irak’ta bulunan Abbasîlerin mevcudiyetine rağmen Endülüs’te Hâlife-i Resulullah ve Emîrilmü’minîn unvanlarıyla asırlarca saltanat sürmüş hükümdarlar mevcuttu. (TBMM ZC. I/24 İ:130: 308).

Beyanatıma başlangıç olarak izah etmiştim ki: Bundan 1.500 sene evvel, yani Hicreti Nebeviden iki buçuk asır önce Orta-Asya’da

muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu. Türkler bundan 1000 sene evvel İslâm'ı kabul ettiler. Evvelâ şarka doğru hareket ederek Çin hududuna kadar nüfuz alanlarını genişlettiler. Abbasî hilâfeti zamanında da bu civanmert Türkler, asker olarak Suriye'ye, Irak'a kadar geldiler. Abbasîlerin idaresinde bulunan bu yerlerde de nüfuz elde ettiler. En yüksek idare ve emri kumanda makamına yükseldiler.

Hicrî dördüncü asırda Selçuk Hükümeti adı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu devlet adına faaliyet gösteren Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan güneyde, İran, Irak, Suriye'ye Anadolu'ya nüfuz ettiler. Bağdat'ta oturan Abbasî Hâlifesi de bu Türk Devleti'nin himayesi altına girmişti. Bununla birlikte bu Türk Devleti beşinci asır ortasında Maverâünnehir ve Harezmi, Şam ve Mısır'ı, Anadolu kıtasının çoğunu ve birçok memleketi zapt etti. Bağdat'ta aynı merkezde Melikşah namında Türk hâkimiyetini temsil eden bir zat ile hâlife namını taşıyan Muktedîbillah yan yana oturdular ve akraba oldular.

Türk Hakanı ki; muazzam bir Türk Devleti'nin hâkimiyet ve saltanatını temsil ediyor, temasında bir hilâfet makamının ayrıca mahfuziyetinde bir beis görmüyor. Eğer böyle bir mahzur görseydi zaten aldığı makamı ortadan kaldırmak ve o makama ait sıfat ve salâhiyeti kendi makamında bulundurmamak mümkündür. Yavuz Sultan Selim'in takriben beş asır sonra Mısır'da yaptığını eğer isteseydi Melikşah daha o zaman Bağdat'ta yapmış olurdu (TBMM ZC. I/24 İ:130: 309).

Şimdi efendiler saltanat ile Türkiye Büyük Millet Meclisi elbette yan yana durur ve elbette Melikşah'ın makamı karşısında âciz ve naçiz bir makam sahibi olmaktan daha âli bir tarzda bulunur. Çünkü bugünkü Türkiye Devleti'ni temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Çünkü bütün Türkiye halkı o makamı hilâfetin istinatgâhı olmayı doğrudan doğruya yalnız vicdanî ve dinî bir vazife olarak taahhüt ve tekeffül ediyor.

Bu adımlarımız bizi bugünkü idare şeklimizin ne kadar tabîî, ne kadar zarurî, Türkiye için ve bütün âlemi İslâm için ne kadar nâfi olduğu neticesine götürecektir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 309).

Osmanlı Devleti, hilâfeti aldığı tarihten ancak elli sene sonrasına kadar muvaffak olabildi. Ondan sonra gerileme başladı. Gerileme devrinin her safhası Türkiye Devleti'nin hudutlarını biraz daha darlaştırıyor, Türk milletinin maddî ve manevî kuvvetlerini biraz daha fazla taksir ediyor, Devletin istiklâlini darbeliyor, arazi, servet, nüfus ve millet haysiyeti azami bir süratle mahvoluyordu. Nihayet Âli Osman'ın otuz altıncı ve sonuncu padişahı Vahdeddin devrinde Türk milleti, en derin esaret çukurunun önüne getirildi (TBMM ZC. I/24 İ:130: 309).

Binlerce senelerden beri istiklâl mefhumunun timsali olan Türk Milleti bir tekme ile bu kuyunun içine yuvarlanmak istendi. Fakat bu tekmeyle vurulmak için bişuur, biidrak bir hain lâzımdı. Türkiye Devletinin istiklâline hatime veren, Türkiye halkının hayatını, namusunu, şerefini imha eden, Türkiye'nin idam kararını ayağa kalkarak bütün endamiyle kabul etmek istidadında kim olabilirdi?

-Maatteessüf bu milletin hükümdar diye, Sultan diye, Padişah diye, Hâlife diye başında bulundurduğu Vahdeddin. Vahdeddin, bu hareketiyle kendini öldürdü ve temsil eylediği idare şeklinin yok olmasını zarurî kıldı. Fakat millet hiçbir vakit bu hıyanetin kurbanı olmaya razı olamazdı. Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntahap vekillerden terekübeden bir Meclisi Âli'de temsil etti. Millet saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 310).

Efendiler Hulefâ-yı Abbasîye devrinde Bağdat'ta ve ondan sonra Mısır'da Hilâfet Makamı'nın asırlarca saltanat makamıyla yan yana ve fakat ayrı ayrı bulunduğunu gördük. Bugün dahi saltanat ve hâkimiyet makamıyla Makam-ı Hilâfet yan yana bulunabilir. Şu farkla ki: Bağdat'ta ve Mısır'da saltanat makamında bir şahıs oturuyordu. Türkiye'de o makamda asl olan milletin kendisi oturuyor.

Bu suretle bir taraftan Türkiye halkı her gün daha mesut ye müreffeh olacak, her gün daha çok insanlığını ve benliğini anlayacak, eşhasın hıyaneti tehlikesine kendisini maruz bulundurmuyacak ve diğer taraftan hilafet makamı tecelli edecektir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 314).

Mustafa Kemal Paşa'nın bu açıklayıcı konuşmasından başka, saltanatın kaldırılması kararının olgunlaştırılması sürecinde önderlik, daha doğrusu önder, psikolojik ve politik yöntemlere başvurmuştur. İkna yöntemine, can alıcı bir noktaya gelindiğinde de gözdağı verme yoluna başvurduğu görülebilir. İkna yöntemi ile ilgili birkaç örnek verecek olursak, Mustafa Kemal Paşa, ilkin saltanatın kaldırılması konusunda Kâzım Karabekir Paşa'yı ve Rauf Bey'i ikna etti (Tanör, 2009: 189). 26-29 Ekim tarihleri arasında Çankaya'da, daha sonra da TBMM'de Birinci Grup'ta uzun ikna seansları yaptı. Asıl önemlisi 1 Kasım 1922 tarihli birleşimde yaptığı bu uzun konuşmadır (Tanör, 2009: 189). Bu arada bazı mebuslar padişahlık müessesinin kaldırılması konusunda, bazı yorumlarla işi uzatmak isterler. Ama Mustafa Kemal Paşa, bir sıra üzerine çıkarak sağ elini karşısında bulunan Ankara Mebusu Hacı Mustafa Efendi'nin boynu hizasında sağa sola elini oynatarak işe müdahale eder.

“Burada içtima edenler, Meclis ve herkes, meseleyi tabi görürlerse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde gene hakikat usulü daire-sinde ifade olunacaktır. İhtimal ki bazı kafalar kesilecektir” (Aydemir, 1975: 223).

Bu dil bazı mebusların anlayacağı bir dil idi. Hacı Mustafa Efendi, durumu derhal kavrar “affedersiniz efendim, biz meseleyi başka şekilde anlıyorduk. İzahlarınızdan aydınlandık” (Aydemir, 1975: 224).der.

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki açıklayıcı konuşmasından sonra, aynı konu üzerine verilen takrirlerin birleştirilmesi hususunda yeni takrirler verilmiş ve takrirler esas alınarak hazırlanan meclis mazbatası okunmuştur.

Artık eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışıp yerine yeni ve millî bir Türkiye Devleti, yine padişahlık kaldırılıp yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur. Yani bugün İstanbul'da bulunan heyet mevcudiyetini usulen himaye edecek hiçbir meşru, gayri ecnebi kuvvete ve muzaheretini millîyeye malik olmayıp bir zillet halindedir. Millet şahsi hükümlerlik, saray halkı ve efradının sefaleti esası üzerine müesses bir saltanat yerine asıl halk kitlesinin ve köylünün huku-kunu himaye, saadetini tekeffül eden bir halk hükümeti idaresi tesis etmişti (TBMM ZC. I/24 İ:130: 314).

Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey ve arkadaşları ile Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ve arkadaşlarının vermiş oldukları teklifler Şer'iyeye, Adliye ve Kanun-u Esasî Encümenlerine havale edilmiştir. Müşterek encümenin 1.11.1338/1922 tarihli toplantısında Rıza Nur Bey'in teklifi düzeltilmiş, Hüseyin Avni Bey'in teklifi de değiştirilerek iki madde ilave edilmiş ve ilân olunmak üzere Heyeti Umumiye'ye arzına karar verilmiştir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 314).

Karma komisyonda gönderilen mazbata görüşülürken, 1-2 Kasım 1922 gecesi Mustafa Kemal Paşa, komisyonu etkilemek ve uyarmak üzere bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında “Hâkimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye, münakaşa ile verilmez. Hâkimiyet ve saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır” ifadelerini kullanarak bir gözdağı ve oldubitti yöntemine başvurmuştur. (Tanör, 2009: 189). Bu konuşma üzerine karma komisyon mazbatayı oy birliği ile kabul ederek genel kurula göndermiştir.

Genel Kurul'daki oylamada da oldubitti tarzı bir örnek yaşandığı söylenebilir. İsim okunarak oylama önerisine karşılık Mustafa Kemal Paşa buna gerek olmadığını söyledi, tasarının oy birliği ile kabul edileceğini “zannedirim” dedi (Tanör, 2009: 190).

Mazbata meclise sunulduktan sonra, Meclis Başkanı'na, konunun müzakeresi için iki takrir verildiğini, ekseriyetin müzakereyi

yeterli gördüğünü ve bu durumu oylamaya sunacağını belirttiikten sonra yapılan oylama sonucu müzakerenin yeterli olduğu kabul edilmiştir. İkinci bir oylama ile encümenin ortak kararıyla kabul ettiği beyanname ve maddeleri oy birliği ile kabul edilerek ilan edilmiştir. Ancak Mebus Ziya Hurşit Bey; kendisinin muhalif olduğunu, binaenaleyh ittifakla değil, ekseriyet ile kabul edildiğini söyledi ise de “söz yok” diye susturuldu (TBMM ZC. I/24 İ:130: 316).

Mazbata ve maddelerinin kabulünden sonra Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, verdiği takirde, dua yapılması ve durumun halka duyurulması için top atılmasını teklif etmiştir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 315). Ayrıca, İcra Vekilleri Heyeti Reisi ‘de verdiği bir takirle yarının bayram olarak kabul edilmesini teklif etmiştir (TBMM ZC. I/24 İ:130: 315).

Sonuç

11 Ekim 1922’de neticelenen Kurtuluş Savaşı’nın ardından Avrupa ülkeleri TBMM ile barış yapmaktan başka bir çare bulamadılar. Nitekim yeni kurulan Türkiye askerî sahada büyük başarılar elde etmiş ve İtilâf güçlerini püskürtmeye muvaffak olmuştu. Fakat TBMM varlığını devam ettirme gayreti içinde bulunan İstanbul Hükümeti’ni de kendisi için bir tehlike olarak görüyordu. Esasen İtilâf devletleri de bu durumun farkındaydı ve son bir hamle ile Lozan’da gerçekleşecek olan barış görüşmelerine İstanbul ve Ankara hükümetlerini ayrı ayrı davet ettiler.

Ankara Hükümeti bu durum karşısında kesin bir tavır almakla birlikte görüşmelere İstanbul Hükümeti’nin davet edilmesini hoş karşılamadı. İstanbul Hükümeti ise durumun ilk olarak Ankara Hükümeti ile müzakere edilmesi kanaatini taşıyordu. Bu ahval içerisinde Sadrazam Tefik Paşa hem Mustafa Kemal Paşa’ya hem de TBMM’ye birer telgraf göndererek iki tarafın belirleyeceği kişiler arasında Lozan öncesi bir görüşmenin gerçekleştirilmesini talep etti. Bu telgraflar milletvekilleri arasında büyük yankı uyandırdı. Onlar kendilerince hain olarak niteledikleri İstanbul Hükümeti’nin ne cüretle böyle bir arzuda bulunduğu hayret ediyorlardı. Nihayet Meclis Riyaseti’ne çeşitli milletvekilleri tarafından tahrir içerikli telgraflar yağmaya başladı. Bunlardan en dikkat çekicisi ise Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey ve 78 arkadaşının tahririydi. Zira onlar derhal saltanatın kaldırılmasından yanaydılar. Kendisi de saltanatın kaldırılmasından yana olan Mustafa Kemal Paşa meclisin büyük bir çoğunluğundan aldığı güçle saltanatın kaldırılmasını oylamaya sundu ve bu oylama neticesinde saltanat kaldırıldı. Böylece Sadrazam Tefik Paşa’nın göndermiş olduğu telgraflar İstanbul Hükümeti’nin aleyhine bir du-

rumun gerçekleşmesi yani saltanatın kaldırılması açısından sonun başlangıcı oldu.

Kaynakça

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi D:1/XXIV, İçtima Senesi:3, İçtima: 129. (30.10.1338/1922)

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi D:1/XXIV, İçtima Senesi:3, İçtima: 130. (01.11.1338/1922)

Tanör, Bülent, (2009) *Kurtuluş ve Kuruluş*, İstanbul.

Tüzel, Abidin, (1969), *Türk İstiklal Harbi*, İstanbul.

Ertan, Temuçin Faik, (2013), “Lozan Konferansında Türkiye’yi Temsil Sorunu, Atatürk Yolu Dergisi”, *Lozan antlaşması Özel Sayısı*, 61-76.

Ozsoy, Osman, (2007), *Saltanattan Cumhuriyete Kurtuluş Savaşı 1918-1923, Olaylar, Belgeler, Gerçekler*, İstanbul.

Orbay, Rauf, (2005), *Siyasi Hatıralar*, İstanbul.

Shav, Stanford J-Ezel Kural Shav (2000), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İstanbul.

Aydemir, Şevket Süreyya (1975), *İkinci Adam, 1884-1938*, İstanbul.